

Güneş A. Aşık ¹

Serdar Sayan ²

KORONA GÜNLERİNDE İSTİHDAMI VE KIRILGAN KESİMLERİ KORUMAK³

POLİTİKA NOTU

1. Giriş

Aralık 2019'da ortaya çıkan Covid-19 salgını ekonomik etkileri açısından, bugüne kadar gördüğümüz hiçbir şoka benzemiyor. Üretim ve talep daralması el ele gidiyor. Üstelik de hem arz yakasını hem talep yakasını birlikte vuran bu ekonomik etkiler, hemen hemen bütün ülkelerde eş zamanlı olarak ortaya çıkıyor. Kelimenin tam anlamıyla *küresel* bir şoku yaşıyoruz. Gezegenimizi böylesine sarsan salgını Harvard Üniversitesi'nden Kenneth Rogoff bir "uzaylı istilası"na benzetiyor. Covid-19'un yaratacağı kayıpların dünya gayri safi hasılasının yüzde 10'u ile yüzde 15'i arasında olabileceği, böylece 1929 yılındaki Büyük Buhranın etkilerini ikiye veya üçe katlayabileceği yönünde tahminler yapılıyor.

Tahribatın nihai büyüklüğü pandeminin ne kadar süreceğine bağlı ve bunu da şu anda kestirmek oldukça zor. Yine de istihdam kayıplarına dair değişik ülkelere gelen veriler şimdiden ürkütücü. ABD ekonomisinde 14 Mart-21 Mart arasındaki işsizlik sigortası başvurularının sayısı 3,31 milyon ile tarihi bir seviyeye ulaşırken, bir sonraki hafta ikiye katlanarak 6,65 milyona ulaştı. 28 Mart ile biten hafta kaydedilen bu sayı, işsizlik yardımına *ilk* başvuruların sayısı itibarıyla 1930'lardaki *Büyük Bunalım* dahil Amerikan tarihinde görülmemiş bir seviyeyi temsil ediyor. ABD'de işsizlik oranının yüzde 30'ları geçebileceği telaffuz ediliyor. İsrail'de 2019'un son çeyreğinde sadece yüzde 3,6 olan işsizlik oranı, başta turizm ve diğer hizmet sektörlerindeki işten çıkartmalarla 2020'nin ilk çeyreği bitmeden yüzde 16,5'a fırlamış. Bu oranın

¹ TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, İktisat Bölümü.

² TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, SPM ve TEPAV
(https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/103/Serdar+Sayan_+Dr.)

³ Bu not, yazarların 30 Mart 2020 günü *Dünya* gazetesinde çıkan aynı başlıklı yazısının güncellenmiş halidir.

önümüzdeki dönemde yüzde 25'e varabileceği konuşuluyor. Türkiye ise bu salgına zaten çok yüksek olan (2009 krizindeki değerleri de aşan) işsizlik oranlarıyla yakalandı: TÜİK 2019'un genel işsizlik oranını yüzde 13,7; tarımdışı işsizlik oranını da yüzde 16,0 olarak açıkladı. Zaten çok yüksek seyreden işsizliğe, Covid-19 yüzünden eklenecek işsizler ve bu boyutlarda işsizliğin özellikle düşük gelirli hanehalklarının gelirlerinde yol açacağı yıkım sorunu, vahim sonuçları olabilecek ekonomik ve toplumsal bir sorun olmanın ötesinde, büyük çaplı bir insani sorunun da habercisi.

2. Nasıl bir sorunla karşı karşıyayız?

Artık herkesin etkilerini fazlasıyla hissettiği felakete karşı *çok acilen* önlemler üretmeye ihtiyaç var. Ancak Covid-19 salgınının aynı anda hem arz, hem de talep yönlü bir şok olması uygun önlemler bulmayı zorlaştıran bir unsur. Ayrıca talep daralması yaşayan pek çok sektörde bu daralma ekonomik nedenlerle değil, insanların evine kapanması –dolayısıyla alışveriş yapamaz hale gelmeleri– yüzünden yaşandı (en azından başlangıçta gördüğümüz talep şoku büyük ölçüde bu kapanmadan kaynaklandı ve perakendeden sonra tedarik zincirinin diğer halkalarını da etkilemeye başladı). Bu yüzden de, talep artırıcı fiyat indirimlerine zemin hazırlayacak maliyet düşürücü destekler ve vergi indirimleri gibi geçmişte yaşanan bazı ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde işe yarayan geleneksel önlemlerin bu kez işe yarayacağı çok kuşku. Mesela, Türkiye'de 18 Mart'ta açıklanan önlem paketindeki havayolu ve konaklama sektörlerine sağlanan vergi indirimlerinin talepte ciddi bir canlanma yaratmasını ve dolayısıyla istihdamı koruyucu herhangi bir etki yapmasını beklemek hayalcilik olur. Bu sektörlerin hedef kitesinin önemli bir bölümü bırakınız fiyat indirimini, üste para verseniz bile talebini artırmayacak. (Esasen talebin artmaması, halk sağlığı açısından da tercih edilir olan durum şimdilik zaten.) Keza sürecin nasıl gelişeceği ve ne kadar süreceğine dair mevcut belirsizlik de birçok sektörde talebi olumsuz etkiliyor.

Salgın ekonomiyi, bazı firma/sektörlerde üretimi sürdürmeyi imkânsız hale getirerek, bazılarında ise yaşanan talep daralması yüzünden üretme ihtiyacını düşürerek ya da ortadan kaldırarak vurdu. Sorun sadece doğrudan etkilenen sektörlerde yaşanan olumsuzluklardan ibaret de değil. Bu sektörlerde faaliyet gösteren firmaların girdi temin ettiği, tedarik zincirinin başka halkalarındaki başka sektörlerden firmalar da etkileniyor. Ekonominin tümünde borç-alacak zincirlerinin işlerliği de tehdit altında. Sürecin ne kadar devam edeceği de belirsiz.

Bu ortamda yaratıcı önlemler tasarlamak ve bunları *çok acilen* yürürlüğe koymak gerekiyor. Önlem alınması gereken çok fazla alan var ancak biz burada 1) ücretli çalışanların işten çıkartılmalarını önlemeye yönelik olarak alınabilecek bazı önlemler ile 2) yaşamını ücret ya da ücret dışı gelirlerle temin eden insanların yaşadıkları gelir kayıplarını telafi etmek üzere yürürlüğe konabilecek kimi önlemlere yoğunlaşacağız. İstihdamı koruyucu önlemlerin, hem üretimdeki düşüşleri (özellikle stoğa üretim yapma şansı olan imalat sektörü işletmelerinde) hem de gelir kayıplarını ve bunların toplam talebi daraltıcı ikinci tur etkilerini sınırlayacak etkiler yapması beklenmeli. Hanehalklarına sağlanacak nakit gelir destekleri ve borç ertelemeleri gibi önlemlere de hem yaşanan toplumsal ve insani sorunları hafifletmeleri hem de toplam talebi canlandırmaya katkıda bulunmaları nedeniyle çok ihtiyaç var. Bu tür desteklerin salgından nispeten az etkilenen gıda, tekstil gibi sektörlerde talebi canlı tutarak ek istihdam kayıpları olmasını önleyici katkıları da olacak kuşkusuz.

3. Türkiye’de ne yapılıyor? Hangi önlemler alınıyor?

Türkiye’de hükümetin 18 Mart’ta açıkladığı 100 milyar TL’lik tedbir paketinin içeriği, istihdam kayıplarının yaratacağı sarmal etkilerin yeterince anlaşılmamış olduğunu düşündürüyor. Nitekim (konut alımlarında peşinatların düşürülmesinin pakete konmasının yersizliği bir yana bırakılsa bile) açıklanan önlemlerin azımsanamayacak kısmının çözüme katkıda bulunma potansiyeli sınırlı gözüküyor. Bu krizde talebi düşüren asıl unsur, fiyatların yüksekliği ya da gelirlerin düşüklüğü değil, insanların satın alma davranışlarını kökünden değiştirmeye zorlayan ekonomi dışı bir tehdit ile karşı karşıya kalmaları. Arzdaki düşüşler ise kısmen sağlık risklerinin üretime ara vermeyi zorunlu kılmasından, kısmen de daralan nihai tüketim talebinin tedarik zincirine yansımalarından kaynaklanıyor. Öte yandan, açıklanan önlemlerin önemli bir bölümü şirketlerin vergi/prim ve kredi borçlarının ertelenmesi ve yeni kredi kolaylıklarını kapsıyor. Ancak şirketler satışları yoluyla gelir sağlamadıkları sürece –yani yeniden talep canlanmadığı sürece– borçlarının ertelenmesi en iyimser ifadeyle geçici bir rahatlama sağlayacak. Çünkü virüse karşı konan sosyal-mesafe/ karantina/sokağa çıkma kısıtlarının ne kadar süreceği belirsiz, fakat borçların ve kredilerin eninde sonunda ödenmesi gerekecek. Dolayısıyla borç-alacak zincirinin işlerliğini korumaya yönelik önlemler *tek başlarına* yeterli değil.

18 Mart’ta açıklanan paketteki istihdama yönelik önlemleri şöyle sıralanıyor:

- Şokun etkilerini azaltabilmek için asgari ücret desteğine devam edilmesi (bu destek için 7 milyar TL’lik kaynak aktarılacağı açıklandı);
- Esnek ve uzaktan çalışma modellerinin etkin hale getirilmesi;
- Kısa çalışma ödeneğinin devreye sokulması, faydalanma kriterlerinin kolaylaştırılması ve hızlandırılması;
- İki aylık telafi çalışma süresinin dört aya çıkartılması.

Bu önlemlerin yanı sıra sosyal yardımlar kapsamında en düşük emekli maaşının 1500 TL’ye çıkarılması ve ihtiyaç sahibi ailelere yapılacak nakdi yardımlar için ilave 2 milyar liralık bir kaynak aktarılması da açıklanan tedbirler arasında. 2 milyon aileye sağlanacak bu 1000TL’lik nakit desteği için nasıl bir gelir testi uygulanacağına dair detayları henüz bilmiyoruz ancak bu ve benzeri desteklerde kritik olan husus, hak ediş koşullarının yerine gelip gelmediğini anlamak için uzun sürecek bürokratik işlemlerden kaçınma gereği. Bu desteğe tekrar döneceğiz ama bu noktada "geç gelen adalet" gibi "geç gelen yardımlar"ın da işe yaramayacağını hatırlatmakta yarar var. Bir başka deyişle, temel amacın hak etmeyenlerin araya karışmasını önlemek değil, en çok ihtiyaç duyan ailelerin desteğe hızlıca kavuşması olduğu unutulmamalı.

Yukarıda sayılan istihdama yönelik tedbirlerden asgari ücret desteği, özel sektörün maliyetlerini düşürmek için 2016’dan bu yana işverenlere, işsizlik sigortası fonundan sağlanan bir destek. İŞKUR 2019 yılında 500’den fazla eleman çalıştıran işletmelerde çalışanlar için aylık 100 TL, 500’den az kişi istihdam edenler için ise 150 TL ödüyordu. 2020 için bu desteğin işletme büyüklüğe bakılmaksızın aylık 75 TL olacağı açıklanmıştı ancak korona önlemleri kapsamında bu miktarın 172 TL’ye çıkartılması söz konusu. 24 Mart itibarıyla, korona önlem paketi kapsamında bu desteğe ayrılan bütçenin 7 milyar TL olduğu duyuruldu. İyi niyetli bir girişim olmakla birlikte bu destek hem son derece düşük hem de sadece asgari ücretten çalışmayı *sürdürebilenlere* yönelik. Salgına bağlı olarak asgari ücretten (ya da kayıt dışı olarak bunun bile altında ücretlerle) çalışma şansını da kaybedenlerin yarasına merhem olmuyor.

Kısa çalışma ödeneği, kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, bu işyerinde çalışan sigortalılara çalışmadıkları dönem için üç ayı aşmamak üzere gelir desteği sağlayan bir uygulama. Kısa çalışma ödeneği, sigortalının son on iki aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde 60'ına denk geliyor. Bu ödenekten kısa çalışmanın başlamasından hemen önceki 120 günü kesintisiz olmak üzere, son 3 yıl içinde en az 600 gün prim ödemiş olanlar yararlanabiliyordu. Yeni korona virüs tedbirleri kapsamında yapılan düzenlemeyle 600 gün şartı 450 güne, 120 gün şartı da 60 güne düşürüldü. Bu da olumlu bir düzenleme olmakla birlikte 1) sadece kayıtlı çalışanları kapsıyor; en kırılgan olan, kayıt dışı çalışırken işini kaybetmiş kesime herhangi bir çare sunmuyor, 2) kayıtlı çalışanlar için de desteğin başlaması müfettiş incelemesine dayalı bir bürokratik süreç sonunda gerçekleşiyor. Bir kez daha hatırlatmakta yarar görüyoruz ki, bu programlarda temel amaç suiistimali önlemek değil. Gerçek ihtiyaç sahiplerini mağdur etmemek, suiistimale engel olmaktan *çok daha* önemli şu aralar.

Telafi çalışma teşviki ise çeşitli sebeplerle bir iş yerindeki normal çalışma süresinin azaldığı ya da durduğu durumlarda çalışanların ücretini aldığı, ancak çeşitli nedenlerle çalışmadığı bir süreyi sonradan çalışarak yerine getirmesine yönelik bir destek. Bu da önemli ve potansiyel olarak yararlı bir teşvik ama kapsamı çok dar.

Uzaktan ve esnek çalışma mevzuatının daha etkin hale getirilmesine dair tedbir de olumlu olmakla birlikte, uzaktan çalışma imkanına sahip olanların büyük bölümünün nispeten yüksek kazançlı, nitelikli ve profesyonel meslek gruplarında olduğundan hareketle, bunun toplumun en kırılgan kesimlerine yönelik etkisinin de sınırlı kalacağını tahmin ediyoruz. Ayrıca satış pozisyonlarında ve imalat, inşaat, tamir ve taşımacılık sektörlerinde çalışanların bu imkândan faydalanmaları pek mümkün görünmüyor. Dolayısıyla bu tedbirin, halk sağlığı açısından son derece yerinde ancak ekonomiye faydası muhtemelen kısıtlı olacak bir adım olacağını düşünüyoruz.

Tüm bu destekler içinde mevcut koşullarda etkili olma potansiyeli en yüksek olan destek günlük kısa çalışma ödeneği. Açıklanan pakette yer alan SGK prim ertelemeleri gibi bazı önlemlerin imalat sanayi işletmelerindeki istihdamın korunmasına bir ölçüde yardımcı olacağını, ancak bunların etkisinin pek çok hizmet alt-sektöründe sınırlı kalacağı kanısındayız.

Paketin en zayıf kaldığı alan, doğrudan hanehalkına yönelik desteklerin azlığı. Düşük emekli maaşı alan emeklilere sağlanan destek ile Aile Bakanlığı tarafından belirlenecek 2 milyon aileye 1000 TL tutarında nakit yardımı olumlu ancak yetersiz adımlar. Çok sayıda ücretli ve kendi hesabına çalışan küçük esnafın gelirlerinin tamamını ya da önemli bir bölümünü kaybettiğini, bunların *çok acil* nakit desteğine ihtiyacı olduğunu unutmamak lazım. Mesela kapanan kafe, restoran gibi yerlerin sahipleri ve çalışanları için gelir kaybı çok yüksek ve bu durumu vergi indirim vb. geleneksel teşviklerle telafi etmek mümkün değil. Bu tür işyerlerinin sahipleri için kredi borcu ertelemeleri var ama bu işyerlerinde işten çıkartılanlar, özellikle de tazminatsız çıkartılanlar, kayıt dışı çalıştıkları için işsizlik ödeneği ve diğer desteklerden de yararlanamayacak olan insanlar. Bu kriz Türkiye'yi işsizliğin zaten çok yüksek olduğu bir sırada vurduğundan, kırılgan grupların büyüklüğünün zaten giderek artmakta olduğu bir döneme denk geldi. Özellikle kayıt dışı ya da mevsimlik çalışanlardan işini kaybedenlerin bir bölümü için kimi Belediyelerin sağladığı su borcu ertelemeleri gibi destekler dışında hiçbir koruma mekanizması mevcut değil. Benzer biçimde, ev temizliği, çocuk ya da yaşlı bakımı

gibi işleri yapan ve salgın yüzünden bu işlerini şimdilik kaybeden ve ezici çoğunluğu kayıt dışı çalışan insanların gelir kaybını telafiye yönelik mekanizmalar tasarlamak gerekiyor. (Bunların bir bölümü 1000 TL nakit desteği alacak grupta yer alacak olsa da, bir defaya mahsus olarak yapılacak böyle bir ödemenin yetersizliği çok açık).

4. Başka ne yapılmalı? Hangi önlemler alınmalı?

Bu noktada Türkiye'deki işgücünün yapısına da göz atmakta fayda var. TÜİK'in rakamlarına göre 2019 sonu itibariyle Türkiye'de 28 milyon çalışan nüfus, 4,5 milyon da işsiz var. Geçici personel ve işçiler dahil kamuda istihdam 4,6 milyon. Kayıt dışılık oranı tarımda yüzde 87,7; tarım dışında ise yüzde 23,0. Toplamda 10 milyona yakın insan kayıt dışı olarak istihdam ediliyor ve buna kayıt dışı çalışan Suriyeliler dahil değil. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ISCO-08 sınıflandırmasına göre istihdamın yüzde 5,4'ü kanun yapıcı, yönetici ve müdür; yüzde 11,2'si profesyonel meslek grubuna ve yüzde 6,1'i yardımcı meslek gruplarına mensup. Yüzde 6,9 büro ve müşteri hizmetlerinde çalışırken, istihdamın yüzde 20,2'si hizmet ve satış elemanlarından; yüzde 14,2'si tarım, hayvancılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanlarından; yüzde 12,5'i sanatkârlardan; yüzde 9,2'si tesis ve makina operatörlerinden ve nihayet yüzde 14,2'si nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardan oluşuyor. Eğer çok muhafazakâr bir varsayımla, mevcut krizin en çok satış elemanları ve niteliksiz işleri vuracağını varsayarsak, hem virüse yakalanma hem de işsizlik riski altındaki istihdamın oranı yaklaşık yüzde 34,4 olduğunu görüyoruz. Buna büro ve müşteri hizmetleri, sanatkârlar ve makina operatörlerini de eklediğimizde oran yaklaşık yüzde 64,3'e çıkıyor.

Halen çalışan nüfusun yüzde 18,2'si tarımda; yüzde 0,4'ü madencilikte; yüzde 18,4'ü imalat sektöründe; yüzde 1'i elektrik, gaz, buhar ve kanalizasyonda; yüzde 5,5'i inşaat ve yüzde 56,5'i hizmetler sektöründe istihdam edilmiş durumda. Hizmetler sektörünün alt kırılımlarına baktığımızda toptan ve perakende ticaret toplam istihdamın yüzde 14'ünü; ulaştırma ve depolama yüzde 4,5'ini; konaklama ve yiyecek hizmetleri yüzde 6,1'ini; finans, sigorta ve gayrimenkul faaliyetleri yüzde 2,2'sini; eğitim yüzde 6,4'ünü ve insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri yüzde 5,3'ünü barındırıyor.

Özetle, işgücümüzün profiline baktığımızda büyük ölçüde düşük ve orta nitelikli, yaklaşık üçte biri kayıt dışı çalışan ve yarısından fazlası hizmetler sektörü çalışanlarından oluşan bir istihdam yapısı görüyoruz. Bu tablo ve mevcut koşullar altında derin bir talep düşüşünün ve görülmemiş düzeyde bir işsizlik artışının önüne geçmek üzere önereceğimiz ek önlemler şöyle:

- 1) "Helikopter para" denilen, belli bir süre için her vatandaşa ya da çalışana doğrudan nakit yardımı yapılması. Bu birçok ülkenin yürürlüğe koyduğu bir önlem. Örneğin ABD yıllık 75 bin doların altında kazanan *her yetişkin bireye* 1200 ABD dolarlık hibe ödenmesini öngören tedbiri hayata geçirdi. Her biri yılda 75 bin doların altında kazanan bir evli çiftte 2400 dolar ödenmesinin yanı sıra çocuk başına 500 dolarlık ek ödeme de hükme bağlandı. Başkan ile Kongrenin uzlaştığı önlem uyarınca yıllık geliri 75 bin ile 99 bin dolar arası olan kişilere de 1200 doların altında bir miktar ödeme yapılacak. Almanya, bireylere 60 milyar Euro tutarında doğrudan yardım yapmanın yanı sıra gelir testi olmaksızın hanehalklarına ve kendi hesabına çalışanlara çocuk yardımını artırmaya yönelik olarak ilave 7,7 milyar Euro ayırdı. Bunlar Türkiye'de 2 milyon haneye sağlanacağı açıklanan *hane başına* 1000 TL'lik nakit desteğinin muadili. Ancak bu desteğin koruyucu etkisi maalesef hem meblağ, hem de kapsam bakımından oldukça kısıtlı görünüyor. Bunun yerine, hem sosyal yardımlar veri tabanı

hem de Maliye Bakanlığı'nın veri tabanı kullanılarak aylık kazancı asgari ücret ya da altı olan *her bireye* gelirle ters orantılı olarak aşamalı biçimde yükselen miktarların ödenmesi daha etkili bir politika seçeneği gibi gözüküyor. TÜİK'in hanehalkı işgücü mikro verileri 2018 yılında ücretsiz aile işçileri hariç istihdamın yaklaşık yüzde 61'inin aylık kazancının 2000 TL altında olduğunu gösteriyor. 2018 yılında asgari ücretin net 1603 TL olduğu hatırlanırsa, istihdamda olan her 10 kişiden altısının aylık kazancının en çok asgari ücretin yüzde 25 fazlası kadar olduğunu görüyoruz. Kayıtlı istihdamın yaklaşık yüzde 55'inin; kayıt dışı istihdamın ise yaklaşık yüzde 95'inin 2018 yılında aylık geliri 2000 TL'nin altında kalmış. Dolayısıyla pakette düşük gelirli hanelere nakit desteği için ayrılan 2 milyar TL yerine, belli bir gelir testi uygulanarak belirlenecek en az 10 milyon çalışanın hedeflenmesi ve buna ayrılan kaynağın hiç değilse 15 milyar TL'ye çıkartılması –ve salgının kontrol altına alınmasının gecikmesi durumunda da bu ödemelerin en az bir kez daha tekrarlanacak biçimde plan yapılması– bir zorunluluk gibi gözüküyor. (Hiç çalışan üyesi olmayan ve yoksulluk yardımları vb. ile geçinen hanelere sağlanan mevcut destekler kesintisiz sürmeli.)

- 2) Devletin “son çare alıcısı (*buyer of last resort*)” olması, ya da en azından “son çare işvereni” rolünü üstlenmesi. Lokanta-kafe işletmeciliği, konaklama, toptan ve perakende satış sektörlerinden ve/veya satış pozisyonundaki istihdamdan başlanarak (yani ilk aşamada yaklaşık 6 milyon çalışan ile) krizden en fazla etkilenen sektörlerdeki işgücü maliyetlerinin bir süreliğine devlet tarafından karşılanması. Bu öneri kısa çalışma ödeneğine benzemekle birlikte, kapsamı çok daha geniş ve koşulsuz. Yeni geçirilen düzenleme ile kısa çalışma ödeneği şartları kolaylaştırılmış olsa dahi, başvuruların değerlendirilme süreleri ile teftiş süreleri dikkate alındığında bu tedbir kapsamında gereken hızda sonuç alınması hala kolay görünmüyor. Diğer taraftan devletin “son çare işvereni” olarak müdahale etmesi kayıt dışı işçi çalıştıran şirketlerin de çalışanlarını sigortalatmaları halinde de faydalanabilecekleri bir teşvik olarak sunulabilir. Böyle yapılması durumunda bu, kayıt dışını azaltmak için de etkili bir yöntem haline gelebilir ve salgının sürmesi halinde kayıtlı çalışanlara sağlanması düşünülecek diğer desteklerden yararlanacak nüfusun kapsamını da genişletir. Bunun oldukça yüksek maliyetli olacağı açık olsa da, halen yaşadığımız kadar derin ekonomik daralma sürecinde çok ihtiyaç duyulan türde bir tedbir olacağını düşünüyoruz. Nitekim Fransa, Hollanda, Danimarka ve İngiltere gibi ülkeler geçtiğimiz günlerde çalışanlarını işten çıkarmayan şirketlerin brüt ücret yüklerinin yüzde 70-90'ını karşılayacağını duyurdular. Hatta Fransa 2 ay boyunca asgari ücretle çalışanların ücretlerinin yüzde 100'ünü ve 7000 Euroya kadar ücretlerin %70'ini ödemeyi taahhüt etti. İngiltere ise 3 ay boyunca ücret yükünün yüzde 80'ini üstlendiğini duyurdu. OECD geneline baktığımızda üye ülkelerin yüzde 81'i işsiz kalan çalışanlara gelir desteği, yüzde 67'si ise istihdama korumaya yönelik şirketlere yardım sağlayacağını duyurdu.
- 3) 2008-2009 krizi sonrasında devreye sokulan ve İŞKUR'ca yürütülen Toplum Yararına Çalışma programlarını (TYP) da salgın yüzünden işini/gelirini kaybedenlere geçici istihdam sağlamak üzere revize etmekte ve kapsamını genişleterek canlandırmakta büyük fayda var. Mevcut haliyle toplum yararına işler çevre düzenlemesi, okullarda temizlik, onarım, restorasyon, ağaçlandırma ve kamusal alanın yeşillendirilmesi gibi işleri içeriyor. Faydalananların asgari ücret karşılığı 9 ay boyunca istihdam edilmesini öngören TYP virüsle mücadele kapsamında tanımı genişletilerek kullanılabilir çok

yararlı bir araç. Hastane ve kamusal alanların dezenfekte edilmesi, hastanelerin ek destek ve temizlik personeli ihtiyaçlarını karşılamak, koruyucu maske dikimi gibi işleri de kapsayacak şekilde genişletildiği takdirde TYP, salgın yüzünden işini ya da gelirini geçici olarak kaybedenlerin bir bölümüne çok yararlı bir istihdam ve gelir alternatifi sunabilir. Kamusal alanların, şu anda kapalı olan okul ve resmi dairelerin dezenfekte edilmesi gibi işlerin TYP kapsamında kısa süreli (ancak salgının seyrine göre uzatılabilir biçimde) ve esnek (sadece haftanın belli günlerinde çalıştırmak üzere) istihdama da izin verecek biçimde acilen yürürlüğe sokulmasının, başta gündelikçi olarak ev hizmetleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi işlerden temin ettikleri geliri geçici olarak kaybedenler olmak üzere önemli bir ihtiyacı karşılayacağını düşünüyoruz.

- 4) İşini kaybedenler için konut kiralılarının tamamen veya kısmen iki ya da üç ay için dondurulması ve bu meblağların ev sahiplerinin yıllık emlak, kira geliri vb. vergileri ile mahsuplaştırılması. Yunanistan işsiz kalan çalışanların Mart ve Nisan aylarında kiralılarının yalnızca yüzde 60'ını ödemelerine imkan veren bir düzenlemeyi hayata geçirdi. Japonya'da ise elektrik ve su gibi giderlerin ödemelerinin ertelenmesi imkanı verildi. Kira ve konut harcamaları birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de hanehalkı harcamaları içinde en büyük payı olan harcama gruplarından. TÜİK'in rakamlarına göre kira ve konut harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı yüzde 20 (Kuzeydoğu Anadolu) ile yüzde 30 (İstanbul) arasında.
- 5) SGK primlerinin altı ay ertelenmesi yerine bir aylığına (gerektiğinde uzatılmak üzere) sıfırlanması. Bunun yanı sıra kendi hesabına çalışanların kayıplarının kısmen telafi edilmesi de yine bir tedbir olarak düşünülebilir. Örneğin Almanya kendi hesabına ve bağımsız (*freelance*) çalışanların kayıplarını, bir önceki vergi yılındaki kazanç beyanlarına bakarak, telafi etmeyi taahhüt ediyor. Türkiye'de tipik olarak düşük beyanname vererek vergi kaçıran bu kesimin, bu yöntemle göre yararlanabileceği destekler ister istemez sınırlı olacağından, bu kesime seyyanen ödenecek farklı bir nakit miktarı da asgari ücrete endeksli olarak belirlenebilir.
- 6) Tüm bu önerilerin yanı sıra, ülkemizdeki yaklaşık 3,8 milyon Suriyeli "koruma altında". Bunlar için nasıl destekler sağlanacağı büyük bir soru işareti. Zaten artmakta olan yabancı düşmanlığı dikkate alındığında, Suriyeliler için ayrılacak ilave kaynakların kamuoyu nezdinde popüler olmayacağı kesin. Ancak ortada devam eden bir insani kriz var ve büyük oranda kayıt dışı çalışan Suriyelilerin bu krizden çok daha kötü etkilenmesi muhtemel. Türkiye'de kayıt dışı çalışan Suriyeli sayısı yaklaşık bir milyon olduğu tahmin ediliyor ve bunun 200 bini çocuk. Bu olağanüstü koşullarda ne T.C. vatandaşlarını, ne de insani yardıma muhtaç Suriyelileri mağdur etmemek için diğer tüm kaygıların bir kenara bırakılması ve tüm kaynakların seferber edilmesi gerek. Bu kapsamda Suriyeliler için AB, Dünya Bankası ve UNHCR gibi uluslararası kuruluşlardan temin edilecek kaynakların artırılması için de çaba gösterilmesi hayati önem taşıyor.

5. Sonuç

Özetle, olağanüstü zamanlardan geçtiğimiz bilinciyle, açıklanan tedbirleri genişletmek ve özellikle istihdama yönelik ilave tedbirleri çok hızlı bir şekilde hayata geçirmek gerekiyor. Yukarıda altını çizdiğimiz üzere, çok keskin bir ekonomik daralmanın önüne geçmek için, faydalanıcı seçiminde hakkaniyet aramak adına bürokrasiyi uzun tutmak yerine mümkün olduğunca çok ihtiyaç sahibine ivedilikle destek sağlamak gerekiyor. Salgının seyrine bağlı olarak, gerekirse enflasyon ya da kamu borç yükü kaygısı gözetmeden (Fransa, Danimarka ve İngiltere örneklerinde görüldüğü gibi) faydalanma kriterlerini evrensel tutmak ve kısa bir süreliğine devletin son çare işveren olarak müdahale etmesine olanak tanımak gerekiyor. Unutmayalım ki evde kal çağrıları ile sağlığını korumaya çalıştığımız iş gücünün yaşayacağı maddi ve manevi kayıpları kontrol etmediğimiz sürece bu virüsün ekonomi üzerinde yaratacağı tahribat daha da büyüyecek.